

על דין אמת וסדר

דין אמת

מאת: אליקים רובינשטיין*

דברים לכבוד המשנה לנשיא בית המשפט העליון, השופט ד"ר שלמה לוין, עם פרישתו**

העליון, ואף בגישתו לשיפוט ולכתיבה השיפוטית נתאפיין ונתייחד. בעיני השירות המשפטי הציבורי הפרקליטות, שבשם אני נושא דברים אלה, השופט לוין הוא שופט קלסי, שופט בכל רמ"ח איבריו, שופט הרואה את תפקידו כמכריע בסכסוך שלפניו, ואת תכלית מעשהו כהשגת צדק בין המתדיינים, שופט שהשפיטה היא אומנותו, המוכן לדיונים לפני ולפנים, היודע לאחוז את שור המחלוקת בקרניו ולהגדירה כדבעי, שופט ענייני ביותר ומאופק, הנודע בקיצור דברים ובקיצור כתיבה. אנשי הפרקליטות אהבו להופיע בפניו, בידיעה כי עבודה מקצועית וראויה תזכה להערכתו, ובסופו של יום תיבחן מלאכתם ביסודיות ובמשפטנות מופתיות. הוא שופט המתאפיין במיקוד מקצועי בתיק שלפניו, בגישה שניתן למקמה בקוטב המרוסן, שלא לומר השמרן, בתחום הקרוי "אקטיביזם שיפוטי", ובעל סדר יום אישי הרחוק משאון הציבור. בנוסף, הוא מורה במשפט ומחברם של חיבורים אקדמיים ושימושיים בתחומי התעניינותו, בקיצור האומר – שופט, וכדברי הפתגם "לא ניצחני מימי אלא בעל מלאכה אחת".

ואלה תולדות

השופט שלמה לוין נולד לפני שבעים שנה בריגה, בירת לטביה העצמאית דאז ודהאינדא, וזאת שבועות ספורים לאחר שבמרחק לא רב, בגרמניה, עלה אדולף היטלר לשלטון, וחיי היהודים באירופה דאז הפכו לזמן שאול. מצבם של יהודי לטביה היה כבר אז בירידה, והאוטונומיה התרבותית שממנה נהנו על פי הסדרי חבר הלאומים שלאחר מלחמת העולם הראשונה הייתה הולכת ודועכת. בודאי יש לכך חלק בחשיבתו הצינונית של השופט לוין כלפי ייחודה של מדינת ישראל לעם היהודי. בשנת 1937 העלוהו הוריו של שלמה לוין לזון ארצה. אביו, שלו הקדיש את ספרו **החוק נחלת הכלל**, היה מהנדס בהשכלתו, שעסק בהוראת מקצועות הפקידות. שלמה לוין גדל בנתניה, ואת לימודיו עשה באוניברסיטה העברית, ושיאם עבודת דוקטור על **מהותו של ערעור**. לאחר התמחות ועבודה בפרקטיקה הפרטית בתחום האזרחי, לאורך קרוב לעשור, מונה בשנת 1966 לכהונת שופט בית משפט השלום בתל-אביב, וכאן הוליכתו דרכו הישר אל רשמות בית המשפט המחוזי, עשייה טבולה בסדרי הדין, ובה היה לשם דבר בתחמו.

בשנת 1975 היה לשופט בית המשפט המחוזי בתל-אביב, ולא ארכו הימים ובשנת 1980 נעשה שופט בית המשפט העליון, ובשנת

המשנה לנשיא בית המשפט העליון, השופט ד"ר שלמה לוין, הפורש היום כי באה עת שִׁיבָה – עד מאה ועשרים – וכך ציווה המחוקק¹, הוא מוסד בשפיטה הישראלית. שלושים-ושבע שנותיו על מדין נתאפיינו בהילוך ייחודי המתבטא בתרומות מקצועיות הראויות לציון, בסגנון משלו, וגם במה שבחר להימנע הימנו. תרומותיו נודעות במיוחד בתחום סדר הדין האזרחי, שבו הוא בוודאי אחד המומחים הראשונים במעלה במדינה – אם לא הראשון – ממשיך דרכו, באורח משלו, של הנשיא המנוח יואל זוסמן. אָמור בעשורים האחרונים השופט שלמה לוין, ולמשפטן הישראלי אמרת סדרי דין אזרחיים מתוקנים.

אכן, יש המקלים ראש במידת מה בסדרי הדין, מתוך תפיסת עולם שלפיה מסגרות "פורמליסטיות" מכבידות על עשיית הצדק. אך הצדק צריך להיעשות לכל הצדדים, לא רק למי שסדרי הדין אינם נוחים לו, וסדרי הדין הם המרכבה לכך. המקל ראש בהם טועה. אכן, אולי אין הם במהותם משוש כל לב ואין בהם ניחוח של שיח הרבים, אך השופט לוין דבק בהם באהבה, לכל אורך דרכו. אגב אורחנו נזכיר כי פרשת תצוה בספר שמות שבה קראנו בשבוע החולף, מדברת בין השאר בחושן המשפט שעל לבו של הכהן הגדול, ובבוא רש"י לאפיין את המשפט, מזכיר הוא את סדרי הדין: "שהמשפט משמש ג' לשונות, דברי טענות בעלי הדין, וגמר הדין ועונש הדין"², קרי למשפט שלבים סדורים, ומנהגו מנהג של שופי. דין אמת כרוך בסדר דין אמת.

הנה מדברי השופט לוין בפתיח לספרו **תורת הפרוצדורה האזרחית – מבוא ועקרונות יסוד**³:

"הגישה המסורתית של כללי הפרוצדורה האזרחית כאל כללים טכניים הבאים לשרת זכויות מהותיות כבר נזנחה מזמן. גוברת ההכרה, כי רק באמצעות עימות כללי המשפט המופשטים עם מערכת עובדות קונקרטית, בזירת בית המשפט, מקבלת הזכות המהותית את מלוא משמעותה; בפועל עשויים אפוא כללי הפרוצדורה האזרחית לשמש מכשיר ליצירת זכויות חדשות"⁴.

ולכללי הפרוצדורה אף חשיבות חוקתית, ובתוך זאת זכות הגישה לבית המשפט⁵.

אבל הברכה שמניח אחריו השופט לוין עם פרישתו מן השפיטה הפעילה מגוונת בהרבה, ואין לך תחום מתחומי המשפט, האזרחי, הפלילי והמנהלי, שלא כתב בו, במיוחד מאז נתמנה לבית המשפט

* היועץ המשפטי לממשלה.

השופט שלמה לוי. צילום: ארכיון בתי המשפט

1995 היה למשנה לנשיא. עשרים ושלוש שנות כהונה עשאוהו לאחד השופטים הבודדים בבית המשפט העליון – דומני שלושה – שמונו בשלושים השנה האחרונות ושכיהנו במשך שני עשורים ומעלה, ובסך הכול אחד ממניין שופטים שכיהנו תקופות כאלה מאז קום המדינה.

בנוסף לפסיקתו המגוונת, שהיא עיקר תרומתו מטבע הדברים, לימד השופט לוי לאורך שנים רבות משפט, בעיקר בתחום האזרחי, בבית הספר הגבוה למשפט וכלכלה, בשלוחת האוניברסיטה העברית בתל-אביב, באוניברסיטאות תל-אביב וירושלים ובמכללה למינהל. זכיתי להימנות עם שומעי לקחו בעת לימודי בשנות השישים, ואודה כי ילדות הייתה בי ותהיתי כיצד יכול אדם לעסוק בדבקות כזאת בפרוצדורה אזרחית, עד שעמדתי על דעתי. חיבורי הם בתחום האזרחי, לרבות מהדורות אחדות של **סדרי הדין האזרחי**⁸, ספר היסוד של השופט המנוח זוסמן, שהכין השופט לוי בשנים שאחרי פטירת מחברו הראשון. ספר זה היה לאורך שנים לחם חוק לכל שופט ולכל המופיע בבתי המשפט. הוא חיבר – עם השופט ד"ר אשר גרוניס – גם ספר בתחום פשיטת הרגל⁹, וכן ספר עיוני שכבר הזכרנו בתחום הפרוצדורה, **תורת הפרוצדורה האזרחית – מבוא ועקרונות יסוד**¹⁰. כמו כן, כתב חיבור עממי – שזכה לארבע מהדורות – ושמו **החוק נחלת הכלל**¹¹, ועניינו כלל ענפי המשפט וסקירתם באופן ידידותי לקורא, וזאת, מתוך רצון להידרש למצב שבו "אין זה סוד, כי לרבים מתושבי הארץ חוקי המדינה הינם כספר החתום; האזרח הממוצע מתייחס לעולם המשפט כאל דבר נשגב מבינתו ולעתים קרובות אין הוא יודע מה הן זכויותיו האלמנטריות הן ביחסיו עם מוסדות השלטון והן ביחסיו עם זולתו"¹². ניכרים לצערנו דברי אמת.

- 8 י' זוסמן **סדרי הדין האזרחי** (ש' לוי עורך, מהדורה שביעית, 1995). (לפני כן מהדורה חמישית, 1998 ומהדורה שישית, 1990).
- 9 ש' לוי וא' גרוניס **פשיטת רגל** (מהדורה שנייה, תשס"א). השופט דר' גרוניס מונה לבית המשפט העליון במינוי מלא, לאחר תקופת כהונה בפועל, סמוך לאחר פרישתו של השופט דר' לוי.
- 10 **לעיל הערה 3**. לאחרונה יצא לאור גם הספר: ש' לוי **פרוצדורה אזרחית – סדרי דין מיוחדים בבתי המשפט** (תשס"ג).
- 11 **לעיל הערה 6**.
- 12 **שם**, במבוא לספר.

** בית המשפט העליון, י"ח אדר א' תשס"ג (20.2.02)

- 1 ס' 7 לחוק יסוד: השפיטה.
- 2 רש"י, שמות כ"ח, ט"ו.
- 3 ש' לוי **תורת הפרוצדורה האזרחית – מבוא ועקרונות יסוד** (תשנ"ט).
- 4 **שם**, בפתיח.
- 5 על זכות הגישה לערכאות ראו ש' לוי "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וסדרי הדין האזרחיים" **הפרקליט** מב (תשנ"ו) 451; ע"א 733/95 **ארפל אלומיניום בע"מ נ' קליל תעשיות בע"מ**, פ"ד נא (3) 577; י' רבין "זכות הגישה לערכאות" **כוכות חוקתית** (תשנ"ח).
- 6 ש' לוי **החוק נחלת הכלל** (תשנ"ז).
- 7 ש' לוי **מהותו של ערעור** חיבור לשם קבלת תואר דוקטור במשפטים, הוגש לסנאט האוניברסיטה העברית (1967).

היא מעודדת פגיעה במוסר התשלומים והפרת חוזים. היא 'מתעלת' פתרון סכסוכים לאפיקים חלופיים לבית המשפט, שאינם תמיד רצויים. היא מעודדת ריבוי הליכי ביניים ומרבה היא בעצמה את הנטל הקיים בלאו הכי על המערכת²². והנה כיום מערכת השפיטה עצמה, בהכרת המציאות, מעודדת במאמץ רב אותם הליכים חלופיים, כמו גישור ובוררות, ועדיין אין הקומץ החלופי, המכוון ל"דיאטה" השיפוטית, מפחית ממשקלו של הארי.

דווקא מתוך הקשרים אלה הקדיש השופט לוי מאמץ רב להשתלמותם של שופטים, כראשו המייסד של המכון להשתלמות שופטים. עיקר יעדו של המכון, שרבים נהנו מפרי עמלו, הוא כלשונו "להביא לפני ציבור השופטים את מיטב המרצים מהארץ ומחוץ לארץ, לעדכן אותם בהתפתחויות האחרונות ולחפש דרכים לשיפור הליכי השפיטה וניהול המשפט, בין המערכת בין על ידי השופט הבודד"²³. בעיני השופט לוי לא סתר החידוש שבהקמת המכון – שכמותו מצוי, למשל, בארצות-הברית במוסד הקרוי "המרכז השיפוטי הפדרלי" – את ההנחה כי על שופט בישראל, על פי הדגם הקלסי, להידרש לכל תיק המובא בפניו; עם זאת, כפי שקבעה לימים ועדת השופט אור בדו"ח הוועדה לבדיקת מבנה בתי המשפט הרגילים בישראל²⁴, ההתמחות בכל תחומי חיינו אינה יכולה לפסוח, ולו במידה מסוימת, על השופטים, ויש מקום לקביעת מדורים בבתי המשפט ולשירות של שנים בהם. השופט לוי הנהיג גם קורס למבקשים להתמנות לשפיטה, כשמועד גיסא הסתייג מהכשרה ממוסדת ומאורגנת למועמדים, ומאידך גיסא סבר כי יש בקורס כזה מעין הזדמנות לבחינה הדדית שבין המועמד לבין המקצוע. השופט לוי גם הציע ליצור בישראל את מוסד השופט הבכיר, השופט הנשאר אחרי פרישתו במשרה חלקית על כס המשפט²⁵. כידוע אימצה ועדת השופט אור²⁶ את מושג השופט העמית, שמן הסתם תבוא שעתו להיחקק.

על זכות העמידה ועל האקטיביזם השיפוטי

את השופט שלמה לוי בוודאי אין לסווג בתוך האסכולה הקרויה "אקטיביסטית" בבית המשפט העליון. עוד בשנות השמונים הביע דעות שהיו בחינת מלחמת מאסף באשר להרחבת זכות העמידה: בדברים שנשא בשנת 1988²⁷ חלק על הגישה השיפוטית שלפיה בין תפקידו העיקריים של בית המשפט "עליו להשליט את החוק ברשויות השלטון ועליו להבטיח כי השלטון פועל כחוק"²⁸. השופט לוי כתב: "צר לי שאינני יכול להצטרף לגישה האמורה. אכן, ככל שמוסיף אני שנים, מוצא אני את עצמי יותר ויותר נוטה להסכים לגישה העקרונית הבסיסית ה'ריאקציונית', של חלק מדור השופטים הקודם בבית המשפט העליון... מבקש אני לתרום תרומה משלי לגישה, המבקשת להעמיד בלמים בפני המגמה האמורה... איני רואה

השופט לוי עמד על עריסתו של המכון להשתלמות שופטים על שם הנשיא זוסמן, ניהל אותו לאורך שנים רבות מראשיתו, וישב לנהלו עם פרישתו.

על השפיטה

השופט לוי לא הרבה לשאת דברים ברבים, וכבודו בן מלך פנימה, בתוך מערכת השפיטה. ואולם השפיטה היא שליחות חייו, וביטוי למחשבותיו עליה נתן בטקס מינויים של שופטים חדשים לפני שנים אחדות¹³. וכה יעץ למתמנים:

"התפקיד השיפוטי הוא כהונה ויעוד. הוא מקור להנאה וביטוי לשליחות. הוא מעמיד אותנו בפני מבחנים קשים. אין נהדר ממנו"¹⁴. ועוד יעץ לשופטים החדשים, "להיזהר מכל נטיה לכלול בהתבטאויותיהם... כל אמירה שיכולה להתפרש כנטיה למצוא חן בעיני מגזר זה או אחר של הציבור או בעיני הציבור כולו"¹⁵. וכן: "מרותו של הדין פירושו לפסוק, בגדר הדין, לפי צו מצפונכם... עוד פירושו: אל תיראו ואל תיחתו ואל תגורו מפני איש, ויהי צו לבכם מורה ומדריך לעשייתכם"¹⁶. וכן "עלית כוחן של קבוצות ההשפעה היא מרשם ללינין' חברתי ולערעור הדמוקרטיה... קבוצות לחץ אלו... תורמות תרומה נכבדה לערעור אמון זה. אם חלילה ניכנע לקבוצות הלחץ, תהיה זו תחילת סופה של המערכת השיפוטית"¹⁷. ולהלן "היו חזקים כסלע... גבשו לכם כללי התנהגות... החליטו לפי מה שנראה לכם ראוי להחליט לפי הדין"¹⁸. והוסיף השופט לוי: "אין לכם דבר מועיל יותר מביקורת מבחוץ – מלבד ביקורת פנימית מתמדת שלכם על עצמכם"¹⁹. עצות אלה משמען – את השופטות, אתה השופט, היו נאמנים למצפן, היו נאמנים למצפון. היתר יואצל ויושפע מכך.

על מנהל שיפוטי

בוותקו ובניסיונו גילה השופט לוי ערנות לנושאי מנהל שיפוטי. עוד לפני כשני עשורים חזה את ההתפתחויות הטכנולוגיות המהפכניות, שאכן התרחשו ובאו, וקרא להיערך אליהן. וכה כתב במחצית הראשונה של שנות השמונים: "לקראת סוף המאה העשרים ותחילת המאה העשרים ואחת מותר לנו אולי להשתעשע בסצנריו שאולי יחדל בעוד כמה שנים מלהיות דמיוני"²⁰, ולהלן הפליג בסיפור על פרקליט היושב במשרדו ליד מסוף ולוחץ על כפתורים, והוסיף: "ובין אם נאבה בין אם נמאן, נמצא את עצמנו בעוד שנים לא מועטות נעזרים במרכזי מידע ובדפי מחשב גם בענף המשפטי"²¹. ואכן, הגענו לשם, בעצמה רבה. ובעולם המציאות המייגעת, בדברו בהזדמנות אחרת בהתמכותם של ההליכים המשפטיים, אמר כי "היא רעה חולה.

עושר. לדבריו, עשיית עושר ולא במשפט הוכרה במשפט הישראלי כנושא "שאינו צמוד למערכת נסיבות קפואה, עקרון הניתן לפיתוח כל אימת שצרכי החברה והמשפט מצדיקים את הדבר"³⁷. וכה אמר השופט: "אנו המפתחים את השיטה המשפטית הישראלית, משום מה עלינו להיזקק עוד לדוקטרינות מיושנות, שכבר מזמן אבד עליהן הכלח, אף במדינות מוצאן"³⁸.

על פרשנות חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

השופט לוי, הנוקט, כאמור, קו זהיר מאוד בפילוסופיה השיפוטית שלו, נדרש לפרשנות חוק-היסוד בזיקה לסדר הדין האזרחי³⁹ וציין כי "הכוח לפנות לבית משפט הוא זכות חוקתית המוגנת על-ידי חוק היסוד"⁴⁰, אך הוסיף: "המחוקק הפקיד בידינו, המשפטנים, חוק יסוד שהוא חוק קונסטיטוציוני עדין ורגיש; ישומו הבלתי ראוי עלול לגרום לנזק ולחוסר בטחון משפטי, אך הפעלתו הראויה, השקולה והמדודה עשויה לתרום רבות לקידום המשפט במדינה"⁴¹.

עצמי... כמי שמופקד במישרין על השלטת החוק ברשויות השלטון, וגם לא כ'שופט משפטי'... אינני מבקש להיזי את מחוגי השעון... אחורנית. גם עלי מקובל, שמכורח המציאות שומה על בית המשפט לטפל גם בסוגים מסוימים של תביעות ציבוריות. אך דעתי היא, שיש לקבוע מדיניות המצמצמת את המקרים מהסוג האמור שבהם נטפל, לבל ניהפך... לבית משפט קונסטיטוציוני לתביעות קטנות"²⁹; בעיני השופט לוי, עדיין תפקידו העיקרי של בג"צ הוא "לפתור את סכסוכו של יחיד בריבו עם השלטון"³⁰, והוא חשש פן "הרחבת יתר של זכות העמידה עשויה להביא לפיחות במעמדו של בית המשפט"³¹. כאמור, היה זה קרב מאסף. דעתו ביסודה לא נתקבלה. שערי העמידה פתוחים לרווחה. אך במובנים מסוימים נותר נושא זכות העמידה בחינת אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי, כי מחד גיסא התנהגות המערכות השלטוניות במקרים רבים מזמינה מעורבות שיפוטית, ומאידך גיסא מעורבות זו גוררת את בית המשפט למחוזות השפיר והשליה, החושפים אותו לאותה ביקורת מפתת, שממנה חשש השופט לוי. אהבת המשפט ואפילו אהבת הצדק אינן אהבות שמחות.

בדומה, גילה השופט לוי דעתו, באופן עדין ובמקצת אירוני כדרכו, באשר למה שקרוי "האקטיביזם השיפוטי". הנה מדבריו: "הדיבור 'אקטיביזם שיפוטי' נושא בתוכו לעיתים קרובות מטענים ערכיים, לאמור: שופט אקטיביסט הוא שופט המבקש לשנות את הדין הקיים; לפיכך – כך טוענים – מי שמבקש לשנות את הדין הקיים הינו 'מתקדם', ולכן הינו 'שופט טוב', ומי שמבקש להשאיר את הדין הקיים כמות שהוא הינו 'שמרן' ו'ריאקציונר', ולכן הינו 'שופט גרוע'³². הוא ממשיך בציטטה מאת פרופ' ברק כי "אין... כל משמעות באמירה כי שופט אקטיבי הוא שופט 'טוב' או כי שופט פסיבי הוא שופט 'טוב'. שופט טוב הוא שופט הבוחר באפשרות הטובה ביותר וזו יכול שתביא לשינוי ויכול שתשמור על הקיים"³³. ומוסיף השופט לוי "הואיל ואני מסכים עם הדברים האלה, עומד אני לפני דילמה, והיא האם יאה לי לכתוב... סביב מושג שהוא חסר משמעות?... לאחר התלבטות רבה נמצא הפתרון במתן הגדרה בעלת משמעות לדיבור 'אקטיביזם שיפוטי', והיא: השימוש בכוח היוצר של בית המשפט; והנה כבר חש אני רגש של הקלה: ברגע זה כבר עשיתי מעשה שיש בו משום אקטיביזם שיפוטי"³⁴. לא אאריך בדוגמאות שהביא, שביסודן האמירה הבאה: "דיני הראיות משרתים מטרה, וככל שחל שינוי בתנאים החברתיים, הכלכליים והטכנולוגיים, יש להתאים את דיני הראיות לתנאים המתחדשים, אם על דרך של חקיקה ואם על דרך של פסיקה... אין בית המשפט רשאי לבטל במחייך כללי יסוד... אך לדעתי, הוא יכול להוסיף לכלל סייגים חדשים"³⁵. בכך ראה אקטיביזם שיפוטי ראוי.

אולי אפשר להדגים את דרכו של השופט לוי מתוך אחד מפסקי הדין הנודעים שלו משכבר הימים, ד"נ 20/82 אדרס נ' הרלו³⁶, שבו כתב את דעת הרוב וקבע כי עילה חוזית אינה שוללת תביעה בעשיית

- 13 ש' לוי "דברים שנאמרו בטקס מינוי שופטים שנערך במשכן נשיא המדינה ביום 16.9.98" **משפטים** ל (תשנ"ט-תש"ס) 25.
- 14 ש.ם, בע' 27.
- 15 ש.ם, בע' 25.
- 16 ש.ם, בע' 26.
- 17 ש.ם, ש.ם.
- 18 ש.ם, בע' 27.
- 19 ש.ם, בע' 26.
- 20 ש' לוי "מינהל שיפוטי ויעדיו: הווה ועתיד" **ספר זוסמן** (תשמ"ד) 279, 284.
- 21 ש.ם, ש.ם.
- 22 מ' בן דרוך "ראיון עם ד"ר שלמה לוי, המשנה לנשיא בית המשפט העליון" **המשפט ד** (תשנ"ט) 9, 11.
- 23 ש.ם, בע' 12.
- 24 **דין וחשבון הועדה לבריקת מבנה בתי המשפט הרגילים בישראל** (1997).
- 25 ש' לוי "שופט בכיר: הצעה לדין" **המשפט ג** (תשנ"ז) 97.
- 26 **לעיל** הערה 24, בע' 117.
- 27 ש' לוי "האם יש זכות עמידה לזכות העמידה?" **הפרקליט** לט (תש"ן-תשנ"א) 453.
- 28 דברי השופט ברק בבג"צ 910/86 **רסלר נ' שר הבטחון**, פ"ד מב(2) 441, 462.
- 29 **לעיל** הערה 27, בע' 457-459.
- 30 ש.ם, בע' 458.
- 31 ש.ם, בע' 459.
- 32 ש' לוי "אקטיביזם שיפוטי ביני ראיות ובדין אזרחי" **עיוני משפט ז** (תשנ"ג) 863.
- 33 א' ברק **שיקול דעת שיפוטי** (תשמ"ז) 216.
- 34 **לעיל** הערה 32, בע' 863.
- 35 ש.ם, בע' 865.
- 36 ד"נ 20/82 **אדרס חומרי בנין בע"מ נ' הרלו** **אנד ג'ונס ג.מ.ב.ה.**, פ"ד מב(1) 221.
- 37 ש.ם, בע' 237.
- 38 ש.ם, בע' 243.
- 39 לוי, **לעיל** הערה 5.
- 40 ש.ם, בע' 455.
- 41 ש.ם, בע' 464.

מעט. נוכח הזהירות המתבקשת, הצטרף לדעת חבריו, אך ניכר מדבריו שאין הנעשה לרוחו.

לעניין אחר, בבג"צ 5167/00 וייס נ' ראש הממשלה של מדינת ישראל⁴⁹ שבו ביקשו העותרים לבקש לאסור על הממשלה לנהל משא ומתן מדיני בעת בחירות, סבר השופט לוי – אף שהצטרף לדעת הרוב שלפיה לא חרגה הממשלה מסמכותה הפורמלית – כי "רשאי בית המשפט להתערב במעשה של ממשלה יוצאת החורג באופן משמעותי וחד-משמעי מתחום פעולתה המקובל של ממשלה יוצאת"⁵⁰, אם הדברים מצויים מעבר למתחם שיקול הדעת של אי-ההתערבות או כשאין בכוח הכנסת להתערב.

סוף דבר

בפרידה – מכס המשפט בלבד – מן השופט שלמה לוי, איש חידה לרבים, צנוע – וכדברי רש"י בפרשת "כי תשא" "אין לך יפה מן הצניעות"⁵¹ – ורחוק מחשיבות עצמית, איש של no nonsense, משכיל, שופט לאורך שני שלישים משנותיה של מדינת ישראל עד כה, במערכת ששינתה פניה מאוד בשנים הללו, נאמר לו יישר כוח. נאחל לו, יחד עם רעייתו אילנה, אף היא משפטנית בשירות

הצניבור, בריאות טובה, סיפוק ונחת. ♦

42	בג"צ 2481/93 דין נ' מפקד מחוז ירושלים, פ"ד מח(2) 456.
43	שם, בע' 487.
44	בג"צ 257/89 הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי, פ"ד מח(2) 265.
45	שם, בע' 356.
46	בג"צ 4044/93 סלומון נ' מפקד מחוז משטרת ירושלים, פ"ד מט(5) 617 (להלן: פרשת סלומון).
47	שם, בע' 623.
48	בג"צ 530/01 יוגב נ' מפקד מחוז משטרת ירושלים, פ"ד נו(1) 22.
49	בג"צ 5167/00 וייס נ' ראש הממשלה של מדינת ישראל, פ"ד נה(2) 455.
50	שם, בע' 474.
51	רש"י, שמות, לד, ג.

לעניין זה, וכיוון שחוק-היסוד עוסק גם בפרטיות, יוזכר גם פסק דינו של השופט לוי, בעניין ההפגנות שביקשו לערוך ליד ביתו של הרב עובדיה יוסף⁴². וכה דבריו:

"לדידי הזכות לפרטיות היא רבת ערך דווקא בחברה פתוחה הנוטה יותר ויותר להתערב בענייני אזרחיה בין באמצעות מוסדות השלטון ובין באמצעות התקשורת הנישאת על כנפי עקרון זכות הציבור לדעת... ואין ספק בדבר, שאדם הנוטל עליו תפקיד ציבורי חושף עצמו במידה רבה לעינו הפקוחה של הציבור. יש רק מקום אחד שאליו יכול הוא להימלט מעמל יומו בתום פעילותו הציבורית המפרכת, אל חיק משפחתו, מוגן בפרק זמן קצר מן הלחצים החיצוניים הקשים הפועלים עליו, למען החלף כוח לקראת יום המחרת, וזהו ביתו הפרטי. על בית זה יש להגן ככל שניתן לעשות כן לפי הדין"⁴³.

גם בעצם הימים האלה נדרשים אנו לנושא זה, בגילויי השונים, כסאגה לאין קץ.

על ענייני הכותל והר הבית

השופט לוי גילה בפסיקתו עמדות שמחד גיסא ביטאו ליברליות חילונית בתחום הדתי, ומאידך גיסא ביטאו דבקות בעקרונות ציוניים ולאומיים. בבג"צ 257/89 הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי⁴⁴ הייתה גישתו של השופט לוי (בדעת הרוב עם השופט שמגר) כי אין לראות את הכותל המערבי כ"בית כנסת" שעל הפעילות בו חלים אך דיני ההלכה, וזאת, הן בהקשר של חופש הפולחן, והן בקשר לזכות "לקיים פעילויות אחרות בעלות אופי מתאים באתר זה", בניגוד למי "שפעילות בעלת אופי לאומי באתר הכותל לצנינים בעיניהם"⁴⁵. השופט לוי חדור תודעה ציונית, והוא נתן לה ביטוי בפסיקתו.

בבג"צ 4044/93 סלומון נ' מפקד מחוז ירושלים משטרת ישראל⁴⁶ החליט בית המשפט העליון שלא להתערב בהחלטת המשטרה שלא לאפשר לעותר לעלות להר הבית בט' באב. השופט לוי, בדעת מיעוט, ציין: "צודק חברי הנכבד הנשיא (ברק) בקבעו שאין אנו פועלים לפי האמרה: 'ינצח הצדק ויחרב העולם'; אך מאידך גיסא, גם אין להפוך את עמדת המדינה שאין מדובר בהחלטה גורפת ובלתי מוגבלת בזמן לאסור על העותר לעלות להר הבית לתשלום מס שפתיים בלבד לעקרונות יסוד; אלא יש לבדוק בכל מקרה ומקרה אם נתקיימו הנסיבות המונעות מימושה של הזכות"⁴⁷.

והוא שב לכך בבג"צ 530/01 יוגב נ' מפקד מחוז ירושלים משטרת ישראל⁴⁸ שבו אמנם הצטרף לדעת חבריו שלא להתערב באותו מקרה בשיקולי המשטרה בסגירת הר הבית, אך ציטט את דבריו הנזכרים בפרשת סלומון, והוסיף כי משנשללה כליל מיהודים זכות הגישה להר הבית, והדבר היה לתופעה נמשכת, הטרידו הדבר לא